



(Wstęp do raportu **Kobiety i ubóstwo. Badania i analizy Think Tanku Feministycznego 2008-2011. FTT 4/2012**)

Think Tank Feministyczny - kilka uwag o metodach badań i produkcji wiedzy

Celem Think Tanku Feministycznego jest współtworzenie feminizmu jako nowej krytyki społecznej, oraz wyposażenie ruchu kobiecego i feministycznego w narzędzia do krytyki i do politycznych interwencji na rzecz praw kobiet/praw człowieka, trwałych podstaw do życia oraz sprawiedliwości społecznej. W skład zespołu wchodzi aktywistki i badaczki z różnych dyscyplin naukowych (ekonomia, filozofia, socjologia, historia, pedagogika, politologia, ekonomia i socjologia rozwoju). Identyfikujemy się z lewicowymi nurtami krytyki (społecznie zakorzeniony liberalizm, marksizm, studia foucaultowskie). W opozycji do neoliberalnych think tanków, które zajmują się produkcją wiedzy dla państwa i biznesu, Think Tank Feministyczny angażuje się w tworzenie wiedzy krytycznej z transdyscyplinarnej perspektywy i razem z/dla ruchów społecznych.

Na jednym z pierwszych spotkań programujących nasze działania rozmawialiśmy o warunkach życia kobiet w kontekście bezrobocia i postanowiliśmy zbadać co się kryje za ekonomiczną kategorią „nieaktywnych czy biernych ekonomicznie kobiet”. Jedna z koleżanek odpowiedziała o artystycznym projekcie w ośrodku „Bajka” dla kobiet pozostających bez środków do życia i kobiet ofiar przemocy, które zostały porzucone przez państwo i wykluczone ze społeczeństwa, a kolejna członkini zespołu podjęła ten sam temat z perspektywy ekonomii i namysłu nad kategorią „nieaktywne kobiety”. Ta dyskusja stała się katalizatorem do podjęcia analizy relacji między kobietami żyjącymi w ubóstwie a państwem. Wiosną 2008 roku kobiety z wałbrzyskiej dzielnicy Biały Kamień podjęły strajk głodowy w proteście przeciwko pozaprawnym eksmisjom. W ramach solidarności z nimi zorganizowaliśmy spotkanie na temat strajku, gdzie podjęliśmy jego interpretację z perspektywy upodmiotowienia biorących w nim udział kobiet, aby zakwestionować panujący w mediach i na forach internetowych przekaz o roszczeniowych, wyrodnym matkach. Inspiracje te i wypadkowa politycznych i naukowych zainteresowań uczestniczek zespołu doprowadziły nas do stworzenia programu badań na temat kobiet i ubóstwa. Oprócz tych badań, przygotowaliśmy raport na temat sytuacji migrantek przygotowany w oparciu o relacje kobiet zebrane w Konkursie na pamiętnik migrantek¹. Dokumentowaliśmy i analizowaliśmy razem z pielęgniarkami i położnymi ich protesty w kontekście reform zdrowia. Założyliśmy cyfrową bibliotekę feministyczną i oferujemy kursy online. W kontynuacji badań na temat kobiet i ubóstwa obecnie realizujemy projekt na temat warunków pracy i życia kobiet i mężczyzn pracujących w specjalnych strefach ekonomicznych w Polsce².

Ubóstwa kobiet i jego przyczyn jak i genderowych wymiarów ubóstwa nie widać w dyskursie publicznym i w badaniach naukowych. Nieliczne publikacje skupiają się na doświadczeniach kobiet jako jednostek czy w kontekście rodziny. Nie odnoszą się do przyczyn ubóstwa i związków między doświadczeniem ubóstwa, a restrukturyzacją gospodarki i neoliberalizacją państwa, w tym polityki społecznej. W działaniach Think Tanku Feministycznego chodzi o wypracowanie metod tworzenia wiedzy krytycznej usytuowanej w doświadczeniach kobiet żyjących w niedostatku i przy zachowaniu przez nie sprawczości i współwłasności wiedzy, która ma służyć zmianom społecznym na poziomie lokalnych społeczności jak i polityk skali makro. Ważnym elementem naszych badań jest uzgadnianie raportów z uczestniczkami badań przed publikacją i

1 Teresa Świątkowska. Emigrantki na globalnym rynku taniej pracy. Raport Think Tanku Feministycznego 2/2007. URL http://www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny/readarticle.php?article_id=113. Konkurs na pamiętnik migrantki: <http://www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny.emigrantki>

2 Zob. Konferencja Specjalne Strefy Ekonomiczne: prekaryzacja pracy i warunków życia, przeobrażanie obywatelstwa, współorganizowana przez Think Tank Feministyczny i Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego. 22 Maja 2012, http://www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny/readarticle.php?article_id=458. Małgorzata Maciejewska. Zmęczone ciała i bezcenne produkty. Warunki pracy kobiet w specjalnej strefie ekonomicznej przemysłu elektronicznego. Biblioteka Online Think Tanku Feministycznego 2012 http://www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny/readarticle.php?article_id=461

organizowanie spotkań typu okrągły stół z ich uczestniczkami i z lokalnymi decydentami.

Badania partycypatywne są dla nas fundamentem, na którym budujemy od dołu krytykę społeczną, pokazując zarazem związki pomiędzy poziomami czy skalami analizy³, od poziomu mikro i mezo (gospodarstwa domowe, konteksty lokalne) do makro (państwo, polityka makro-ekonomiczna, regionalne i globalne zarządzanie).

Składając razem środki pozyskane z kilku grantów oraz dokładając wkład bezpłatnej pracy w 2008 – 2010 zespół Think Tanku Feministycznego przygotował dwa projekty badań. Pierwsze badania, „Kobiety i ubóstwo – czy ktoś nas słyszy?” były przeprowadzone w 2009 roku w Wałbrzychu, w Krośnie, oraz na wsiach województwa świętokrzyskiego i podsumowane na warsztacie we Wrocławiu we wrześniu tego roku. Główną część tych badań stanowiły niestrukturyzowane wywiady z kobietami żyjącymi w niedostatku. W 2010 roku w kolejnym projekcie badawczym, pod nazwą „Odzyskać obywatelstwo. Gender i ekonomia opieki”, wróciłyśmy do Krosna i Wałbrzycha, gdzie zorganizowałyśmy z uczestniczkami badań spotkania typu okrągły stół, aby uzgodnić wyniki badań, a także rozpoczęłyśmy badania w Łodzi, za pomocą których chciałyśmy zwrócić uwagę na nowe postaci ubóstwa, (niepewne formy zatrudnienia, brak bezpieczeństwa egzystencjalnego) i brak perspektyw na przyszłość wśród młodych kobiet i mężczyzn z wyższym wykształceniem.

Po części metodologia naszych badań inspirowana była koncepcjami badań uczestniczących nastawionych na działania (participatory action oriented research – PAR). Badania takie rozwijały się od lat 30. ubiegłego wieku pod wpływem marksistowskich koncepcji pisania historii robotników przez nich samych, jak i teologii wyzwolenia, oraz Gandhi'ego krytyki przemocy i miały wpływ na tworzenie w latach 70. - 90. ubiegłego wieku koncepcji alternatywnego partycypatywnego rozwoju, nastawionego na ludzi i lokalne społeczności. Metodologie tych badań okazjonalnie pojawiały się w głównym nurcie polityki rozwoju, czego przykładem raport Banku Światowego, „Voices of the Poor. Can Anyone Hear Us?” („Głosy ubogich. Czy ktoś nas może usłyszeć?”) z 1999 roku.⁴ Badania te, prowadzone za pomocą metod uczestniczących objęły 47 krajów, a gender (relacje i tożsamość płci) stanowiły integralną część metodologii. Chodziło w nich o to, aby zrozumieć ubóstwo poprzez doświadczenia i wiedzę osób doświadczających ubóstwa, a także tych, którzy podejmują działania wpływające na zakres ubóstwa i przeciwdziałanie mu. W tych badaniach ubóstwo, jego przyczyny i uwarunkowania były badane w kontekście instytucji, które wpływają na życie ubogich i reagują na ich potrzeby, ignorują i kształtują warunki życia osób ubogich, takich jak rządy i administracja publiczna, instytucje finansowe i gospodarcze, organizacje pozarządowe, a także rodzina/gospodarstwo domowe, aby skonstruować wiedzę o doświadczeniach i mechanizmach ubóstwa z upodmiotowieniem ubogich, która pozwoli ukształtować skuteczne polityki na rzecz przeciwdziałania ubóstwu. Trzeba dodać, iż Bank Światowy ujmował także partycypację inaczej, jako ekonomicznie użyteczne wzmocnienie efektywności projektów i polityk przez bezkosztowy udział społeczności lokalnych w planowaniu i monitoringu projektów co pozwalało zarządzać ryzykiem i redukować koszty wdrażania projektów. W tym samym duchu partycypację promuje Michał Boni w raportach „Polska 2030”. Przed partycypacją na warunkach określonych z góry, przez decydentów rozwoju i dysponentów funduszy pomocy rozwojowej ostrzega między innymi Andrea Cornwall⁵.

3 Diane Elson. *Ekonomia i płeć. Trzy poziomy analizy: mikro, mezo, makro*. Biblioteka Online Think Tanku Feministycznego 2007. Ewa Charkiewicz. *Feministyczne ekonomie polityczne. Przegląd debat. Referat na konferencji FEMINISTYCZNA EKONOMIA POLITYCZNA - POLSKIE BADANIA I PRZEGLĄD DEBAT*, współorganizowanej przez Think Tank Feministyczny i Instytut Socjologii UW, 9 luty, 2012.

http://www.ekologiasztuka.pl/think.tank.feministyczny/readarticle.php?article_id=453

4 Deepa Narayan et. al. *Can anyone hear us? Voices of the poor from 47 countries*. Bank Światowy, Departament d/s Redukcji Ubóstwa i Zarządzania Gospodarką (PREM). Waszyngton. 1997. Niestety, był to ostatni raport Banku Światowego, który wywodził się z podejścia do przeciwdziałania ubóstwu jako realizacji podstawowych potrzeb – basic needs strategies. Na początku lat 2000. w Banku dokonał się neoliberalny zwrot w stronę technokratyczno-ekonomicznych podejść do ubóstwa i Milenijnych Celów Rozwoju.

5 Andrea Cornwall. 2003. *Whose voices, whose choices? Reflections on gender and participatory development*. *World Development* Vol. 31 No 8. 1325-1342. (Tekst dostępny w internecie)

Inspirowaliśmy się także feministyczną krytyką naukowej racjonalności i metod badań naukowych (Przykładem takiej krytyki jest artykuł Donny Haraway, *Wiedze usytuowane*, Biblioteka Think Tanku Feministycznego, 2008). Wspólnym punktem odniesienia tych perspektyw jest zwrócenie uwagi na relacje władzy związane z produkcją wiedzy, zakwestionowanie hierarchii wiedzy i przywileju i roszczeń do neutralności i obiektywności wiedzy naukowej, oraz upodmiotowienie grup uciskanych przez ich współwłasność wiedzy o nich samych i sytuacji w jakiej się znajdują. W ten sposób tworzona wiedza sprzyja kolektywnej sprawczości i formułowaniu oddolnych programów zmian społecznych odnoszących się do potrzeb grup uciskanych, które nie mają głosu i wpływu na polityki dotyczące ich życia.

Na nasze badania lokalne składały się między innymi niestrukturyzowane wywiady/rozmowy, jak i analizy lokalnych instytucji, a wstępne raporty z badań (Krosno i Wałbrzych) były poddane do dyskusji i politycznej autoryzacji na spotkaniach. Zebrana za pomocą metod uczestniczących wiedza wróciła do uczestniczek badań. Chodziło nam o zmianę relacji podmiot/przedmiot badań i zachowanie warunków dla współwłasności wiedzy jak i stworzenie - w postaci wiedzy krytycznej i sieci relacji - zasobu do lokalnych działań. W Krośnie nawiązałyśmy współpracę z Towarzystwem Rodzin Wielodzietnych, które od blisko 20 lat zajmuje się warunkami życia w gospodarstwach domowych osób bezrobotnych, w tym kobiet i samotnych matek. Planujemy kontynuację tych badań. Badania w Wałbrzychu, spotkania z uczestniczkami badań doprowadziły do stworzenia między nimi sieci relacji i zainicjowania przez nie stałych form współpracy i samopomocy. Wokół ich inicjatywy funkcjonuje sieć wsparcia ze strony organizacji kobiecych, oraz młodych aktywistów/naukowców z Wrocławia.

W ramach kolejnego projektu „Odzyskać obywatelstwo. Gender i ekonomia opieki”, w oparciu o badania lokalne, podjęliśmy analizę i krytykę polityk skali mezo i makro, które wpływają na sytuację gospodarstw domowych żyjących w niedostatku i tworzą warunki możliwości i ramy działania dla lokalnej polityki. Analizujemy dane statystyczne, dokumenty prawne, strukturę dochodów i wydatków państwa, a także podejmujemy analizy dyskursów polityk, makroekonomicznej, społecznej i mieszkaniowej. Za pomocą tych dwóch połączonych ze sobą biegunów badań chcemy stworzyć koalicje wiedzy lokalnej, i krytycznej wiedzy naukowej usytuowanej w doświadczeniach i analizach kobiet oraz w ten sposób przyczynić się do tworzenia nowego modelu produkcji wiedzy na rzecz interwencji politycznych z upodmiotowieniem grup uciskanych. Analizy i video- dokument „Strajk Matek” z projektu „Odzyskać obywatelstwo” (zrobiony wspólnie z SzumTV) są dostępne na naszej stronie internetowej. Od 2006 prowadzimy Bibliotekę Online, gdzie jeden z katalogów zawiera teksty polskie i tłumaczenia na temat kobiet, ubóstwa i prekariatu.

Z naszych badań i analiz wynika, iż przyczyny ubóstwa wiążą się z restrukturyzacją i dostosowaniem do globalnej hiperkonkurencyjnej gospodarki i rynków finansowych, co oznaczało likwidację wielu fabryk, a wraz z nimi stałych miejsc pracy i tworzeniem nowych niepewnych form zatrudnienia w montowanych czy call centers globalnych korporacji przy udziale lokalnych elit. Jednocześnie, neoliberalizujące się państwo wycofuje się z odpowiedzialności za reprodukcję społeczną/ekonomię opieki przerzucając tę odpowiedzialność do gospodarstw domowych. Między neoliberalnym państwem a gospodarstwami domowymi żyjącymi w niedostatku stoją kobiety, których życie codzienne to walka o przetrwanie. Problemem nie jest wykluczenie kobiet czy nierówności same w sobie, ale ich przyczyny (neoliberalizacja państwa, podporządkowanie rozwoju kraju akumulacji kapitału kosztem dóbr wspólnych/reprodukcji społecznej, integracja z globalną hiperkonkurencyjną gospodarką i przemieszczanie suwerenności rozumianej jako władza nad życiem do kapitału), oraz na jakich zasadach kobiety i mężczyźni z różnych grup społecznych są włączeni do neoliberalnego państwa i hiperkonkurencyjnych rynków. Z perspektywy tego pytania okazuje się, iż trzymanie ludzi w ubóstwie jest ekonomicznie użyteczne. Kobiety, które straciły pracę w likwidowanych fabrykach tworzą rzeszę tymczasowych pracowników, zatrudnianych przez globalne i lokalne firmy . za niskim wynagrodzeniem, poniżej kosztów odtworzenia życia. Krytyka tworzona „od dołu” i z perspektyw kobiet doświadczających ubóstwa i ucisku ma w swym zamyśle zmienić stosunki sił i relacje władzy i wesprzeć koalicje ruchów protestu społecznego, aby odzyskać środki do życia, pracę, prawa socjalne i pracownicze, obywatelstwo i dobra wspólne.